

Nematerni jeziki se poučujejo po posebnem programu in po ustreznih metodah tudi v predšolskih ustanovah. Tudi to je ena naših specifičnosti in imamo glede tega precej izkušenj in gradiva.

Veselilo nas bo, če boste s to našo kratko informacijo vsaj do neke mere zadovoljni. Če vas bodo naše izkušnje še zanimala, vam jih bomo radi prikazali tudi obširnejše.

Direktor
Laslo Berkeš
Prosvedno-pedagoški zavod Subotica

PRVI UČBENIK POLJSKEGA JEZIKA V SLOVENŠČINI*

Ni dvoma, da je Slovencem tak učbenik zelo potreben. Kdor se je doslej hotel sam naučiti poljščine, je moral seči po tujejezičnih pomagalih, ki pa so bila večinoma težko dosegljiva; marsikoga je pri učenju oviralo tudi nezadostno znanje jezika posrednika. Toda poljski jezik in književnost pri nas vseeno nista bila brez vnetih privrženecov; stiki s poljsko kulturo so zaživel že pred prvo svetovno vojno, med vojnama in po osvoboditvi pa se je večje število slovenskih slavistov in prevajalcev strokovno izpopolnjevalo na Poljskem. V nekaj desetletjih je bilo v slovenščino prevedenih precēj svetovno pomembnih umetnin iz poljske klasične književnosti (Mickiewicz, Sienkiewicz, Prus, Żeromski, Reymont in dr.), izšla je antologija poljske lirike. Novejše avtorje pa smo prevajali manj, kakor bi zaslužili.

Dandanes se krog ljudi, ki se zanimajo za poljščino, čedalje bolj širi. Vse pogostejše so zamenjave znanstvenikov in strokovnjakov z najrazličnejših tehničnih in drugih področij, in niso več redki izobraženci, ki želijo v izvorniku spoznati bogato poljsko strokovno literaturo (zgodovina, sociologija, filozofija, medicina, itd.). Prav pa bi bilo, da bi tudi v praktičnih stikih (gospodarstvo, turizem) ta ali oni znal jezik svojega partnerja.

Zaradi pogostnih sičnikov, zlitih glasov ali šumnikov je poljščina za slovensko uho med slovanskimi jeziki najbolj nenavadna in za začetnika kar precēj nerazumljiva. Vendar ob intenzivnem študiju kaj hitro odkrijemo njene notranje jezikovne zakonitosti in številne poljsko-slovenske sorodstvene vezi; pozneje smo kar presenečeni nad ustaljenostjo in izrazno gibčnostjo knjižne poljščine.

Učbenik je sestavila slovenska polonistka Rozka Štefanova s sodelovanjem bivšega poljskega lektorja na filozofski fakulteti v Ljubljani, Władysława Łaciaka (besedila lekcij). V prvem delu (5—34) nas avtorica seznanja s poljskimi glasovi, z glavnimi glasovnimi premenami, z naglasom; dodala je nekaj primerjav s slovenskimi glasovi in nekaj pravopisnih pravil. Osrednji del (35—210) obsega 32 lekcij, katerih besedila so vsebinsko povezala potovanje dveh slovenskih zakonskih parov z avtom na Poljsko. Najprej spoznamo obe družini v Ljubljani, udeležujemo se njunih priprav na potovanje, nato spremljamo slovenske popotnike preko Budimpešte, Zakopanega, Krakova, Oświęcima in Kielec do Varšave; od tu se usmerijo na Baltik (Gdansk), nazadnje preko Torunja in Wrocława zavijejo nazaj v Gornjo Šlezijo. Besedila lekcij so napisana v brezhibni poljščini in tako sestavljena, da zajamejo okoli 4000 besed, na katere največkrat naletimo v vsakdanjem pogovoru s srednje izobraženim in kulturnim Poljakom. Čeprav avtorja besedila nista izbirala glede na ugotovljeno pogostnost rabe, se jima je vendarle posrečilo, da sta po »posluhu« v besedila uvrstila večino tistega besedja, ki bi ga lahko imenovali poljski knjižno-pogovorni minimum. Razumljivo je, da je avtorja pri enakomernem upoštevanju jezikovnega izraza omejeval zemljepisni in kulturno-zgodovinski okvir, vseeno pa tudi v takem osnovnem besednem zakladu pogrešamo npr. izraze za nekatera glavna oblačila (*koszula* — srajca, *marynarka* — suknjič, *spódnica* — krilo) in glavne jedi (*rosół* — mesna juha, *ziemniaki* — krompir, *jarzyna* — sočivje, ipd.).

* R. Štefanova — W. Łaciak, Učbenik poljskega jezika. DZS. Ljubljana 1969. 296 str.

Že v besedilih se uspešno uveljavlja prizadevanje avtorjev za naraven pogovor, še bolj pa se pogovorne možnosti razvejejo ob vprašanih, ki smotno oživljajo besedje in zveze iz lekcij. Vendar je v škodo sicer živahno tekočemu pripovedovanju ponavljanje enakih ali podobnih obratov, npr. *ośrodek kultury i nauki, ośrodek przemysłowy i kulturalny, ośrodek kultury i sztuki*, ipd. K slovnici delu lekcij se bomo še vrnili. Tretji del (211—292) obsega abecedno urejen slovar vseh v knjigi rabljenih poljskih izrazov; pregibne besede so opremljene z osnovnimi slovnicihimi oznakami, tako da omogočajo tistemu, ki se je seznanil s slovnicihimi ogrodjem, tvorbo vseh oblik. Slovenski del se omejuje le na enega ali dva pomena, kar je dovolj za razumevanje poljskih besedil v učbeniku.

Ob splošnem dobrem vtisu, ki ga naredi učbenik, ne moremo mimo nekaterih kritičnih pomislekov, ki jih zbuja zlasti prvi del, z naslovom *Najvažnejši podatki o glasovih*. Preden se lotimo podrobnejšega pretresa nekaterih trditev, moramo priznati, da je avtorica svoj postopek v obravnavi glasov sicer opravičila v podnaslovu (*na pravopisni osnovi*); vendar bi moralo biti bralcu jasno tudi s to opombo, kdaj gre za črko in kdaj za glas. Nočemo sicer reči, da je pisno-vizualna oblika obstajanja jezika manj pomembna od govorno-slušne, čeprav vemo, da je druga oblika prvotna; vsekakor pa mora ostati razmerje med obema oblikama čisto, in s termini, ki so izrazita last ene oblike, ni mogoče preskakovati v drugo. Nekatere nejasnosti so nastale tudi zaradi mešanja sinhronije in diahronije (mehčanje).

Tako npr. ne bi mogli sprejeti za dejstvo, da je *ó* poseben samoglasnik (str. 5), saj je *ó* le eden od obeh znakov za samoglasnik *u* (*u, ó*). S tem se je po nepotrebnem povečalo število poljskih samoglasnikov na devet (na str. 11 jih je v preglednici brez oklepajev osem). Zaradi nedoslednosti v pripisovanju trdosti in mehkości zdaj samoglasnikom, zdaj soglasnikom izjava na str. 6, da trdi samoglasniki ne vplivajo na sosednje soglasnike, nasprotuje primerom na str. 17 (*piaty, pióro, biały, miasto*, idr.), ki se izgovarjajo z mehčanimi *p', b', m'* (*p'onty, p'uro, b'aŷy, m'asto*), čeprav jim sledijo »trdi« samoglasniki *o, u, a*.

Opis nosnih samoglasnikov je lepo pregleden in dovolj izčrpen; v tabeli so poleg nosnih *o* in *e*, ki imata svoja znaka v abecedi, v oklepaju navedeni tudi nosni *a, i, y, u* v tujkah (npr. *tramwaj, instynkt, rynsztok, kunszt*), zato bi pričakovali, da bo avtorica tudi v preglednici soglasnikov upoštevala mehčane *l', d', s', z', r'*, ki enako nastopajo le v mlajših izposojenkah. (Na str. 15 je ta možnost omenjena.) Obravnavo zamujanja (nesinhronosti) nosne izgovorne prvine pri poljskih nosnih samoglasnikih avtorica zaključuje z opozorilom, da so ti samoglasniki drugačni kakor sinhrono izgovarjani francoski ali podjunski na Koroškem. Medtem ko prva primerjava lahko koristi temu ali onemu učencu, druga v tem kontekstu nima praktične vredosti. Tudi tu moti ugotovitev: »črki [za nosni] *a* in *ę* se izgovarjata« (str. 8).

Razmišljajoči učenec bo prišel najbrž v zadrego ob razlagi, da v izposojenkah, kot so *armia, linia, Jugostawia*, itd. (str. 11), pisava z *-ia* (in druge povezave v paradigmi) ne pomeni, da je soglasnik pred samoglasnikom *a* mehčan, temveč da gre tu za zveze *-mja, -nja, -vja*; kajti v podobnih grafičnih zvezah na str. 17 bo moral verjeti, da gre za mehčani soglasnik plus *a* (*tiasko, hiacynt, geografia* — *f'asko, h'acynt, g'eograf'a*). Ali imamo kakšno oporo za to, da se *Jugostawia* izgovarja na koncu z *-vja, geografia* pa s *-f'a*? In kako izgovarjati *jugostawianin, krakowiak, warszawianka*? Težko je verjeti, da bi se v poljščini soglasniki pred *j* tako vztrajno upirali vsakemu mehčanju. Doroszewski navaja v svoji slovnici (*Podstawy gramatyki polskiej, I, 1963*) na str. 76 izgovor *x'erax'ĩa* (mehčani *x' + ã*).

Pri poljskih soglasnikih nasploh so še večje težave. Avtorica res ni imela lahke naloge že pri odločanju o njihovem številu; v novejših preglednicah (prim. Szober-Doroszewski, *Gramatyka j. pol., 1953*; Lehr-Splawiński — Kubiński, *Gramatyka j. pol., 1952*;

Stieber, Rozwój fonologiczny j. pol., 1956; Doroszewski, Podstawy gram. pol., 1963; Shevelov, A Prehistory of Slavic, 1964) to število namreč niha celo med 34 in 41. Deloma moramo izvor te pisanosti iskati v različnem razmejevanju fonetike in fonologije. v priznavanju ali nepriznavanju samostojnosti nekaterih mehčanih soglasnikov (labiali, velari) in dvojnih soglasnikov. Največ preglavic pri tem pa povzročajo tuje jezikovne prvine, ki se še niso docela prilagodile poljskemu glasovnemu sestavu.

R. Štefanova se je odločila za 38 soglasnikov. Opustila je že omenjene mehčane dentale, ki jih navajata Szober in Doroszewski, obenem pa je v preglednico vnesla hkrati ζ in l , kar je v isti govorni situaciji pravzaprav nezdružljivo. Mehčani l šteje avtorica za enakovrednega drugim soglasnikom, medtem ko mu večina avtorjev tega statusa ne priznava. Brez škode bi mogel stati v razpredelnici namesto znaka \dot{l} kar navadni j ; nadalje ni bilo potrebno uvajati v razpredelnico posebnih znakov za zlite glasove $d\zeta$, $d\dot{z}$ in $d\dot{z}$, in še tretjega znaka x za nezveneči velarni pripornik. S temi dodatnimi znaki si neizkušeni začetnik najbrž ne bo mogel veliko pomagati, lahko pa ga zapelejo v dvoumnosti ali napačno razumevanje. Tako npr. tudi razlaga, da »znak x pomeni nezveneči pripornik ch oz. h «, stvar prej zamegli kakor pojasni. Ali bo bralec vedel, da gre za en pripornik, ki ga zaznamujeta dve črki, ali bo prepričan, da sta mišljena dva različna pripornika? Verjetno bi bilo najmanj nesporazumov, če bi avtorica v razlagah dosledno uporabljala samo naš znak h (razen v primerih, ko je govor o poljskih črkah).

Na str. 15 ne moremo soglašati z opisom in razlago izgovora trdega l . Preseneti že uvodni stavek: »... ta glas se izgovarja na dva načina«. Mišljeno je pač, da pomeni čika l enemu trdi l , drugemu ζ , kajti enega glasu ne moremo izgovarjati na dva načina. Tudi priporočilo za izgovor, po katerem naj bi rob jezika tako odmaknili od kočnikov, da bo ob straneh uhajal zračni tok, učencu ne more pomagati, kajti tega artikulacijskega giba, kakor še nekaterih drugih, ne moremo usmerjati po naši volji in ga tudi ne moremo kontrolirati, kot npr. lego ustnic ali konice jezika. In v nadaljevanju imamo spet opravka z mešanjem črka-glas: »...sicer pa se izgovarja brez zapore ob zobeh, kot soglasniški u (ζ), ki je enak našemu l pred soglasniki in na koncu besede (molčal)« — pravilno: ki je enak našemu ζ .

Pri obravnavi slovensko-poljskega glasovnega razmerja (str.31) je trditev, da so se zadnji vokali razvili iz prednjih, vseeno preveč kategorična, saj velja to le za njih manjšino. Zdi se, da bi morala avtorica tudi jasneje opredeliti razliko med omehčanimi in mehкими soglasniki, kajti le tako bi bilo mogoče povsem razumeti, kaj pomeni trditev »... danes pa ima poljščina za vsemi mehкими soglasniki tudi zadnje vokale...«.

O vsebini osrednjega dela (lekcije) smo že govorili; tu naj navedemo le še nekaj drugih pripomb. Prevajanje besed in zvez v slovarčku ob lekcijah je skrbno in ustrezno, toda včasih učenec z danim prevodom glagola le ne bi mogel dobro prevesti stavka, npr. (40): *A więc od jutra staramy się o paszporty*. Če se odločimo za *se trudimo, se bomo trudili*, kakor sta avtorja prevedla *staramy się*, ne dobimo prevoda. Vendar so take nerodnosti zelo redke. Posebno koristna je ob nekaterih lekcijah primerjava poljskih in slovenskih besednih vezav, ki pomaga odstranjevati slovenske sintaktične vzorce; ti so namreč najbolj vztrajen vir za napake v poljščini (jezikovna interferenca).

R. Štefanova je ob lekcijah strnila razlago najvažnejših dejstev iz poljske slovnice. Kljub zgoščenosti, ki jo je narekoval obseg učbenika, ni prizadeta preglednost. Znano je, da je sklanjatev poljskih samostalnikov precēj »muhasta« in da je pri sklanjatvi in spregatvi treba dobro poznati vso raznolikost samoglasniških in soglasniških premen. Vso to gmoto je avtorica uspešno pregnetla in metodično spretno razvrstila. Pri razvrščanju glagolov pa vseeno moti, da R. Štefanova ne pripisuje nobenega pomena ločevanju tistih vzorcev, ki so zgled za oblikovje neznanskemu številu glagolov, od popolnoma osamljenih, posebnih. Tako npr. na str. 44 v istem odstavku govori o tem, da se osnova

glagolov tipa *pyta-m* v 3.os.mn. podaljšuje za *-j* (*pytaj-*), osnova glagolov *wie-m*, *da-m*, *je-m*, pa za *-dz-* (*wiedz-*, *dadz-*, *jedz-*). Vztrajati pri končnici *-a* za glagole tipa *pyta-m*, nima pomena. Ta vrsta glagolov obsega bržkone več ko polovico vseh poljskih glagolov, ker vključuje vse drugotne nedovršnike na *-a-*, *-wa-*, *-ja-*, *-iwa-*, *-ywa-*, *-ewa-*, zato bi bilo bolje ostati pri enotni sedanjšiški osnovi *pyta-* in končnici *-jQ* za 3. osebo mn. (*pyta-m*, *pyta-sz*, *puta-Ø*, *pyta-my*, *pyta-cie*, *pyta-jQ*). Pri drugi lekciji bi v zvezi z glagoli veljalo pripomniti še to, da bi zaradi metodične čistosti tudi v vajah vsaj v glavnem kazalo ostati pri glagolih prve spregatve, ki so glavna tema te lekcije; z glagoli *pomieścić*, *mówić*, *przymować*, *opiekować się* nehote posegamo naprej.

V vsebinsko območje glagolske obravnave sodi tudi prevod naslova GLAGOLSKI VID (ASPEKT) — POSTAĆ GLAGOLA. Ker tudi poljska lingvistika ločuje med tkim. *rodzajem* (*postać*, *sposób*) *czynności*, ki je pretežno pomenska kategorija, in pravim vidom (aspekt), ki je slovnica kategorija, mešanje teh dveh terminov (aspekt — *postać*) ni več dopustno. (Prim. Z.Golqb, A.Heinz, K.Polański: Słownik terminologii językoznawczej, Warszawa 1968).

Pri obravnavi veznikov, zlasti podrednih, je samo slovenski prevod posameznega veznika večkrat nezadosten ali celo varljiv; kako naj npr. razumemo vrednost poljskega veznika *lubo*, ki je preveden s slov. *dasi*, če je ta veznik malodane izločen iz sodobne knjižne rabe. Zelo koristna bi bila ločitev na stilsko nevtralne in druge veznike, vsi pa naj bi zaživel v svojem resničnem kontekstu.

Jezikovno je učbenik napisan tekoče in skrbno, le ponekod osupne kakšen »povešen« stavek, kot npr. tale na str. 54: »V nedoločniku ima velika večina glagolov med korenom oziroma podstavo in nedoločniško končnico -ć pripono.«

Razumljivo je, da del pripomb, ki so manj pohvalne, nikakor ne more okrniti osnovnega namena učbenika, niti ne želi zmanjšati njegove vrednosti. Kdor se le hoče naučiti tega po pomembnosti drugega, po »eleganci« prvega slovanskega jezika, ga bo uporabil s pridom in zadovoljstvom.

F. Jakopin
Filozofska fakulteta Ljubljana

NEKAJ MISLI K JEZIKOVNI KULTURI ABSOLVENTOV SREDNJIH ŠOL*

V svojem kratkem prispevku k razpravi o stanju pouka slovenskega jezika v osnovnih in srednjih šolah ne nameravam ocenjevati dela učiteljev materinščine na teh zavodih. Nisem namreč naklonjena kritiki, ki je danes zelo običajna: krivdo za neuspehe na univerzi, visokih in višjih šolah zvrčamo na delo srednjih šol, te na osnovne šole, a slednje — na pomanjkljivo domačo vzgojo, starši pa zopet na šolo. In tako se vrtimo v krogu očitkov in obsodb, ki ne vodijo nikamor, najmanj pa k izboljšanju jezikovne kulture mladih ljudi.

Naj samo na kratko nakažem, kaj smo ugotovili učitelji slovenskega jezika na pedagoški akademiji v Mariboru, to je na šoli, kjer moramo v dveh letih usposobiti študente za poučevanje slovenskega jezika na osnovnih šolah. Pri tem zadevamo ob skoraj nepremagljive ovire. Naši študentje so se sicer odločili za študij materinščine, njihovi učni uspehi v srednjih šolah so bili dobri in prav dobri, vendar kljub temu povečini ne poznajo sistema slovenskega knjižnega jezika, ne znajo se orientirati v jezikovnih učbenikih in priložnikih — ne v starih in ne v novih —, največje težave pa nastajajo spričo tega, da niso vajeni v praksi uporabljati pravopisnih in pravorečnih norm. Njihovo pismo in ustno izražanje je zelo pomanjkljivo in površno.

* Razprava na strokovnem seminarju slavistov v Kranju, sept. 1969.